

Galizia aldetik txangolari (3)

2.011n Bagillaren 9tik 2.011n Bagillaren 16ra ADIÑEKOAKIN

BIDAIAREN TXANGO EGUNAK.

2.011n Bagillaren 10.

Goizeko 7retan jagi giñan, gure gorputzak atonduta 8rak eta $\frac{1}{4}$ renetan gosaria artu ta berebilbusera igoteko.

9retan urten gendun Pontebedrako lurraldean Baionara joateko.

Inguru polit au busetik ikusten joan giñela, Adela gidariak esan euskun: Jainkoak besoak ipini ebazala eskuak zabalik, Galizia-ren Mendebaleko Itxasbazer orreitan, kresal obai eder orreik agertu zitezten.

Monrreal mendia ingurutzen dauan orma edo ta arresi orren bealdean dagon, A. Ramallosako erri txoan, erdiaroan egindako zubi ta Ladeirako ondartzatik sartzen da Baionako Uri⁽¹⁾ eder orretan.

Ondartzak.

Baionak: La Ladeira, Bardeira, Kontxeira, Ribeira eta Santa Mariaren ondartza ederrak daukaz, geienetan ikur urdiñagaz egoten diranak.

Mendiak.

-A. Groba mendia, bere goialdean 634m. daukazanek, eta bere mendirakoi edo basati lurraldetan, ainbat basazaldi daukazanek, eurakaz urtero egiten dabezan “kurro” edo “rapas das bestas”eko jai ederrak ospatuta.

Mendiko ikusmen zabal ortatik, Baionako golko⁽²⁾ ta Bigoko ugalde edo kresal obaiaren⁽³⁾ sarreran Zieseko ugarte bi ederrak ikusten dira.

-Beratsuago San Roke mendia dago, 1.910ean erri tarren diruakaz bere goi aldean eta sekulako begiratoki ederrenean Palazios etxegilleak zuzenduta, Arkaitzeko Ama Birjiña egin eben arrantzaleak zaindu egien.

Arkaitzeko Ama Birjiñaren jai orretan, ainbat sardiña eder erreta zabaltzen dabe ospakizun orretara joaten diranen artean.

-Eta Do Boi mendia, Monterreal edo Monrrealeko izena daukana.

XIn gizaldian egiten asita daukan gaztelu ederra, 3 km. inguruko orma sendo bategaz esi edo ingurututa dago.

(1) Uri = villa, ciudad. (2) Golko = ensenada. (3) Ugalde edo kresal-obaia = ria.

Edestia.

-Baiona, K.a. 140 urtean Etoliako Diomenes, naita ariñagotik erri edo leiñu izan arren, erri lez irasi zan, erromatarrak bertan kokatu zitezen.

Eta Bere edestiko bizitzan: Stuziana, Abobriga, Balzagia, eta Erizanaren izenak euki ba dituz, Baionaren askeneko izen au, Urraka erregiñaren seme eta Gaztela ta Leoneko errege VIIIn Alfonsok ipini eutsen.

-1.201ean Gaztela Leoneko IXn Alfonso erregeak emon eutsozan erri izateko eskubideak⁽¹⁾.

-1.370ean Portugaleko errege I Fernando sartzen da Do Boi mendi orren gaztelu ederrean, bere errege aulkia bertan ezarrita, areik eta gaztelarrak ostera sartu ta berrezkuratu arte.

-1.474an Alvarez de Sotomayortar Pedro Kamiñako kondea “Pedro Madruga” ren izenagaz ezagutu zanak, artu eban zoritxarrez Monrrealeko gaztelu ori, bere babesle egon ziran geienai samak ebagita.

- Do Boi mendia da Baionako edestiaren erdigune, eta 1.497an errege katolikoak emon eutsen Montrereal edo Monrrealeko izena, XIIn gizaldian eraikitzen asi eta 3 Kilometruko orma sendo bategaz inguratuta egin eben gaztelu ederragaitik.

Gaztelu eder orretan gaur, txangolaritzaren espainiar aberrizko konde Gondomar ostaletxea⁽²⁾, eta erritarteko iate edo yate-aren biltoki ederra dago⁽³⁾.

-1.493an Epaillaren 1ean, Baionako portua izan zan lenengoa jakiten, Kolon-ek zelan argitan jarri eban Amerika, Alonso ta Pinzontar Martin “Pinta” itxas ontziagaz Baionako portuan sartu zalako lenengoz Ameriketatik itzuli zanean.

-1.974an jarri eben egun ori jai lez, eta andik gaur arte, urte guztietan ospatzen dabe Erdi Aroko jai itxuran, zaamiolari edo zarrabetariak⁽⁴⁾ eta xiribikalariak⁽⁵⁾ xirolarru edo zorro soiñu ta tanboliñak jotzen, orduko eder zaleak egiten ebazan tresneriak saltzen, orekari⁽⁶⁾, inkaminari⁽⁷⁾ ta abar.

Zapatuko arratsaldean Pinzon bera agertu zan eran antzetzuta, eta ospakizunaren amaieran, urrezko domiñakaz sarituta, erri aldaren jakintzagaitik ardura-

(1) Erri izateko eskubideak = *concesion de carta puebla*. (2) Txangolaritzaren espainiar aberrizko konde Gondomar ostaletxea = *parador nacional de turismo konde Gondomar*. (3) Erritarteko itsas ontzi eder edo yatearen elkarte = *club internacional de yates*. (4) Zarrabetariak = *gaiteros*. (5) xiribikalariak = *tanborreros, atabaleros*. (6) Orekari = *equilibrista*. (7) Inkaminari = *prestidigitador*.

tu diran pertsuna edo elkargoak, Baionako erriagaz anaituta dagozan Mugako Palos, Granadako Santa Fe, eta Pornikeko Udalaren ordezkariakaz agintezko egintzan.

Baionako errian ospatzen diran jaiak.

-Urte guztiko astelenetan ospatzen daben Sabari-seko azoka jai.

-Mougaseko kurro, basa zaldiekaz egiten daben festa, ostean mendi jai eder bat ospatuta.

-Andra Mari Martxoko arrantzaleen jai eguna, "ez-patadantza"ren jantzakin ospatzen daben eguna.

-Pontebedrako lurralde guztietatik joanda, antziñatik urte guztietako Iraillan ospatzen dabe Kosme ta Damian anaiaren jai.

Oroikarriak.

-Bere oroikarrietatik, XIIIIn gizaldi erdian erromantikotik gotikoren aldaketara egineko lekaimearen

ikastetxeko eleiza bera, eta barruan daukazan arkupe ta bere gainean argibae edo leio borobil ederra-rekin.

-Santa Liberataren otoiz tokia, aldare buruan beren bizitzaren aldiak, izaerazko irudi ederretan itxuraturta dagozenak.

-XVn gizaldi azkenetan edo XVIIn asieran eginda, erromatarren arbideko arkaitz baten gainean eta Uriaren sarreran Irukoitz Deunaren gurutze gotiko ederra.

-Dominika lekaimetxean eleizaren aldare buruan arranditsu⁽¹⁾ daukan erretaula ederra.

-Espainiar jatzintzazko arlokoak aginduta, Kastro-tar Pedroren enparantzan tupiki edo borontzezko irudian dagon Pinta itsas ontziaz oroigailua.

-Eta gaur eguneko lan bikaiña itsas bazterrean El-duayeneko ibilguneagaz egin dabena.

Sukaldaritza.

-Oso aberatsak diara itsas-mozkiñetan, euren azitegiko itsas lanarekin otarrain, muskuilu, ostra,

(1) Arranditsu = ostentativo.

ondartzako txirlategi, irmiarma edo paitela⁽²⁾, txangurru⁽³⁾, nekora, itsasbei, abakondo⁽⁴⁾, izkira⁽⁵⁾, ur-zorri⁽⁶⁾, ondarrota⁽⁷⁾, itsaspiru edo lanperna⁽⁸⁾ eta abar, gozo ta ugari jaten diranak eurak kanporatu egiten dabezan errietan ta Galizi osoan.

-Arraiñetan be oso aberatsak dira, miarrain edo itsasmii⁽⁹⁾, xardiñak, lupiñak eta errebolloak⁽¹⁰⁾ dira daukiezanak itsasoan eta itsasoko azitokietan ugari, eguneroko txango janari, arraiñak-arramarrilletan erre⁽¹¹⁾ jaiak alai ospatzeko, eta erritik kanpo ainbat saldu egiten dabezanakin.

-Eta mai azkenak gozotzeko, Dominika lekameek euren lekaretxean bakarrik eskuz egiten dabezan "gomendioak" "encomiendas" XVIIn arau⁽¹²⁾ bategaz.

Baionako erri zoragarri au ikusita, La Guardia erri polita ikustera joan giñan, gero bere Santa Teklako mendira joateko.

Arrigarrizko tokia au be.

341m daukaz goi aldiian eta La Guardia erri ta berak daukan eleiz nagusiaren Ego Mendebalean kokatuta dago.

Antziñatik dago bere mendi gaiñean tolezgabetasuneko baseleiza bat Tekla Santuari eskaiñita, erromatarrak K.o. 46ko urtean "Ikoniun'eko Asauria"ⁿ⁽¹⁾ odol aitortzan edo martiri il ebelako.

Tradizio edo erriaren aojakintzak diño, bakarti edo eremutarrak⁽²⁾ siñezgaitzeko eleiz edo jauretxe gaiñean eginda dagoela.

Eta bere arkeologu kondarrezko lorratz edo arrasto lez VIIIn VIIIIn gizaldiko germaniar gizon antzeko arrillobiak, zapelak⁽³⁾, gurutzeak eta abar.

Gaur eraikita dauan baseliza XVIIn gizaldikoa da, eta daukazan edapen edo zabalpenak, geroagoko aldi ezberdiñetan eginda dagozenak dira.

(2) Irmiarma edo paitela = centolla. (3) Txangurru = centollo. (4) Abakondo = bogabante. (5) Izkira = camaron pequeño, quisquilla. (6) Ur-zorri = camaron, quisquilla. (7) ondarrota = quisquillon grande. (8) Itsas-piru edo lanperna = percebe. (9) Mii-arrain edo itsas-mii = lenguado. (10) Errebollo = rodaballo. (11) Arramarrilletan = parrillas. (12) Arau = fórmula. (1) Ikoniun'eko-Asauria'n = en Asia Menor. (2) Bakarti edo eremutarrak = anacoretas, ermitaños. (3) Zapel-ak = capiteles.

Baseleiza au, beren aldare barroko, margoztutako olak, erliki, zizel irudi eta abar, mendi orren gainean dagozan O Fatxo ta San Franzizko mendi zorrotz bitartean kokatuta dago.

Azkeneko mutur orren San Franzizkoren tokizen⁽⁴⁾ ori eukitea, Prantzizkotarrak XIVn gizaldian eta gero be, A Insua ormaz esitako ugartean euki eben lekaretxe edo lekaima eleizaren oroimenean dauka, Miño ibaiak bere urak botaten dauazan lekuan. Ibaiarte ori egiten dan tokia gaur, Portugesa da.

Beste O Fatxo mendi mutur orrek baseleizagaz be, bere eragipena dauka, bere itz sorkuntza latiñezko Fax, cix´etik datorrena eta argi edo dorre argi, su, sutzar, zuzi, eskuzuzi, edo galizieraz fatxoeira esan-gura dauana.

Bertan oroigailu bakan⁽⁵⁾ bat dago, ormako margoioial bat 5metruetan gorantza joaten dan erlaxe⁽⁶⁾ andi baten antzera eta txuntxur antzeko oroikarri txiki baten Kristo Erregeari eskeiñitako gurutzea, gizaldiaren aldaketa gogoratzeko.

Euskaldunen oitura lez, Galiziarren aojakintzak esaten dau, antziñako alditan mendi oien goialdean sua egiten zal a, goitik ikusita agertzen ziran lur edo itsas aldetik edozein arrisku gogorretik erritarrak oartzeko.

Edo ta geienetan itxas argi lez, mariñel edo itsas gizonak portura bideratzeko.

Dana dala, erriko oroigailu edo ikur bi orreik, Santa Teklako mendiagaz ondo lotuta dagoz.

1.913an mendiaren goi aldera joateko egiten egon ziran bidean, agertu jakien keltiar erritxo bat, gaur garbi ta ondo zainduta erakusten dabena.

Lau alditan ibili dira Santa Teklako mendi ondarrak argira atarateko:

1a) 1.914-1.923ko urtetan, Kalbo Santzetzar Inazioren agindupean.

2a) 1.928-1.933ko urtetan Merjelina ta Lunatar Kayetanoren agindupean.

3a) 1.952-1.972ko urtetan Fernandez ta Rodrigeztar Manuelen agindupean.

4a) 1.983an egin ziran azkeneko atzurketak, Peña ta Santostar Manuelen agindupean.

Adelak, 1.940an agertu zala esan eban, mendiaren goi aldiaren ikusi gendun Keltiarren erri ederrenetarikoa bat.

(4) Tokizen = topònimo. (5) Bakan = raro. (6) Erlaxe = almena, o cada uno de los prismas que coronan los muros de las antiguas fortalezas.

1.953ko urtetik onantza, Santa Teklako mendi goi aldean dagon museo edo erakus toki ederrean erakusten dabez, inguru orreitako aldi ezberdiñetan ondalan egin ziran aitzurraldietan agertutakoak.

Oraindiño geiena argira atara barik dagozela esan euskun Adalak, gerorako itzi ebelako.

Santa Teklako mendian ospatzen diran jaiak.

“O boto” da garrantzi andiko bat, eta 1.335etik Jasokundearen urrengo astelenetan urtero gizonak bakarrik ospatzen dabena, Ama Birjiñari agindu edo eskeiñitako itzak, ura ta ogia bakarrik janda bete egiten daben eguna, orduko urtearen agorraldi gogorak gogoratzen.

Iraillaren 23an Santa Teklaren omenez ospatzen dabe bigarren jai eguna, lenengo gurutze bidea, Meza nagusi, predikaldi, eleiz bira, eta azkenez Santa Teklari eurak eskaintzen dautsoezan itsas ta lur mozkiñak.

Eta Abenduaren 26an “San Esteboren Xubileoa”.

1.913ko urtetik onantza ospatzen dira jai guzti oneik “Pro Monte”ko erkide batek asmatuta.

12 1/2etan urten gendun Sanxenxorantza, eta bi-dean goazela La Guarditik urten barik, XVn gizaldian egindako San Lorenzo de Salcidosen eleis nagusia, 1.576ko urtean Torkemadatar Diegok egineko Santa Mariaren eleiza, XIXn gizaldiko Santa Isabel de Camposancos-en eleiza, eta 1.558ko urtean Beneditarren lekaimentzat Korrea Ozores eta Sotomayortar Albarok egindako eleiz ederra, gaur ostaletxe biurtute dagoena eta abar.

2 eta 1/4renetan eldu giñan gure ostaletxera, eta muskuilluak⁽¹⁾, dilista edo txilistak⁽²⁾, oilasko, eta maillukien musa mai azken lez janda gelara joan gintzazan.

4 1/2etan urten gendun barrero Pontebedrara joateko, eta bertan gagozela eleizak eta daukan erakus toki ederra ikustera joan gintzazan.

Pontebedrak, Pontebedrako ibai edo abai, Lerez ibaiaren urak artzen dauen izena artzen dau, "Boa Vila" bere uri nagusi lez daukala.

Antziñako lurraldea da, eta beti euki edo eroan eban garrantzi andiko sal erosketaren itxasoketak XVIIIn gizalderarte. Eta gaur ondo eginda daukazan gauza ederragaitik, Pontebedra atsegiñezko Uria da.

1.936ko Frankoren guda ostetik, egur lantegi bat errekatik gorantza eta berantza kizkingai edo zerulosako lantegi bat, biak ibai uragaz oso kutsarazle ziranak eraiki ziran.

Erriko berezkotasunaren arduradunak kutsa erazle lantegi orrean aurka erasota, lenengo lantegia zarratu eben eta bigarrenari 2.018rarteko epea ipini eutsuen zarratzeko.

Eleiza asko daukaz ondo landutako arriagaz eginda, Santa Mariaren Eleiz Nagusi bezela bere arrandizko eleiz aurre ederrakin, XII-XIV gizaldeko San Franzisko eta Santa Klara gotiko itxuran eginda eta San Bartolome guztiz barroko itxurazkoa.

Erri erdian, burni olaren enparantza dago eta bere ondoan Erromeseko Ama Birjiñaren Santutegia, XIV eta XVn gizaldiko Santo Domingo eleizaren ondamenak edo beragandik geratzen diren ormak, eta daukan erakus toki ederra.

Erakus toki eder orreitan, bitxi eder eta gure edestiarren aurreko tresneriak, aldiko eta gaurko margoagaitik asita, Ribalta, Ribera, Zurbaran, Murillo, Bero-nese, Lukas Jordan, Tiepoloren margozkiak, eta galiziarren trebetasunezko lanak, itxasontziko kapitain baten gelan amaitzen dira.

Pontebedrako alde zaarra, baleiteke ederrena izatea Konpostelako Santiagoren ostetik.

-Gailleguen nortasunezko izatasunaren aurka jokatzen dabenak, IIIn Felipek esaten ebana agertzen dabe espainieraz margoztuta agertu daiten lurralde guzti ori. Bere esanetan: "eukezan erreñuaren giltza izan bazan lez" gaur "Galiziaren Txangolari giltzak dirala" esaten dabelako.

7retan amaitu gendun erakus tokiaren erakusketak, eta 9retan joan giñan gure ostaletxearen jan gelara, arrain zuku, zopa, edo salda, arteki edo zerra lodi bat patata prijidu, kipula eta piperrakin afaltzera, gaiñean opil gozo baten zati eder bat janda eta atsegintasunezko solazketa bidez, 10etan irripar ogera joateko.

Atutxatar Paul
Zornotzan 2.011n Uztaillaren 14an